

Orijinal Kaynak: Lunaçarski, Anatoli. (1998). *Sosyalizm ve Edebiyat*, Çev. Asım Bezirci, İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı, 87-95.

Link: <https://www.sosyalbilimler.org/rus-edebiyatinin-yazgilari> | **Yayın Tarihi:** 21/07/2019

Rus Edebiyatının Yazgıları

Arkadaşlar!

Edebiyatımızın Rus ve yabancı yorumcuları, ağız birliği etmişçesine, onun şu dikkate değer yanına parmak basıyorlar: Düşünce yoğunluğu ve öğretici özelliği. Hemen hemen her Rus yazarı yapıtıyla belirli, olumlu, soylu ve ilerici anlamda okurlarının zihniyetini etkilemeye çalışır; sözün kısası, inandığı “en iyi”ye doğru onun ruhunu götürmeye çaba gösterir. Aslında, bu “iyi” her yazara göre ayrı biçimde algılanır. Nitekim, öyle yazarlar vardır ki, kimseyi yetiştirme ya da toplumu etkileme tasası çekmezler, yapıtlarıyla okurları neşelendirmekle yetinip gönenirler. Bu zevk, insanı can sıkıntısından kurtaran yüzeysel bir eğlence, sıradan ya da şiddetli bir neşe olabilir, yüksek bir estetik duygu da uyandırabilir, ama böyle bir yazarı okuduktan sonra ahlaksal ya da toplumsal anlamda okurun ondan olumlu neler kazandığını söylemek güçtür.

Rus Edebiyatının Ayırt Edici Özelliği

Bu bakımdan, Rus edebiyatının derinliği ve öğreticiliğiyle öbür edebiyatlardan ayrıldığı kabul ediliyor. Gerçi, edebiyatımızın tümüyle öğreticiliğe kendini adadığı, öteki edebiyatların ise tümüyle bundan yoksun olduğu onaylanamaz, ama onun bu eğilimi sürdürdüğü de göz ardı edilemez: Çünkü, Rusya’da daha çok yapıt, daha çok yazar sözü geçen eğilime bağlanmıştır.

Rus edebiyatının bu bir çeşit yayıcılık / propagandacılık ile peygamberce ruh taşımasını nasıl açıklayacağız?

Kuşkusuz, şu olguyla: Bizde propaganda yapmaya ve kâhince bildirimde bulunmaya hemen hemen hiçbir zaman başka bir olanak tanınmamıştır. Öyle ki, bu olumlu çizginin, Rus edebiyatını çevreleyen bu aylanın, onun mutsuzluğu olduğu yahut en azından söz götürmez bir talihsizliği gösterdiği bile söylenebilir. Çünkü uluslarda (örneğin Alman klasikleri Goethe, Schiller vb.) öyle dönemler vardır ki, edebiyat felsefenin yanında apayrı bir kültürel güç olmuş, estetik değeri yüksek imgeler yaratmış, üstelik, halka bilgelik de götürmüştür. Sorulabilir: Acaba, bu dönemde Alman edebiyatı büyük bir gelişme yaşamış da neden Fransa’da olduğu gibi bir coşkun düşünce ve siyasal eylem atılımında bulunmamıştır? Bunun bir tek yanıtı vardır: Fransa’da bütün engeller kalkmıştı, halkın yetenekli çocukları zincirlerini kırmak ve yeni bir yaşam kurmak için olanca güçleriyle savaşıma atılmışlardı. Almanya’da ise, tersine, edebiyat çağrısı biçiminde bile buna olanak yoktu. Oysa, Fransa’da Devrim öncesinde, XVIII. yüzyıl boyunca Diderot, Voltaire vb. yazarlarca bu çağrı gerçekleştirilmişti. Almanya’da ise aşığılayıcı siyasal koşullara karşı yürütülen gizli protestonun gün yüzüne çıkması için edebiyat maskesine bürünmesi, alegorik denecek bir anlatımla belirtilmesi, masal ve hikâye içinde kendini koruması gerekiyordu. Çünkü açıktan açığa ve doğrudan doğruya yapılacak her türlü protesto yasaklanmıştı.

Böyle olmakla birlikte, Rus edebiyatının bu açıdan benzersiz olduğunu öne sürmek ve şunu söylemek aşırı yüzeysel bir yargı olur: Demek ki Ruslar uyanıp da çevrelerine tiksinerik baktıkları gündün beri, ilenmeleri ile çağrılarını her zaman yaymak istemişler, aforozlarla öğütlerini müzikle örtmüşler, onları estetik alanda belirtmeye ve düşünceleriyle duygularının akışını edebiyata doğru çevirmeye çaba göstermişler... Gelgelelim, bu denli basit bir yargıda bulunmak olanaksızdır. Neden dersiniz, Rus yazarlarının hepsi de birer devrimci, politikacı / yayıcı ve doğasını değiştirip sanatçılığa soyunan birer peygamber değildi de ondan. Çoğu yalnızca sanatı soluyan yazarlardı. Biçimsel, pratik bir görevi üstlenmişlerdi: Basmakalıp her şeyden sıyrılarak evrensel değerleri belirtmek, aşktan, ölümden, doğadan, toplumsal olgularla ve iyilik ya da kötülük kavramlarıyla doğrudan ilgisi olmayan şeylerden söz etmek... Öyleyken, böylesi yazarlar bile kendilerini bu katıksız / saf sanatsal göreve büsbütün verememişlerdir, istememiş de olsalar, öğreticiliğin izlerini taşımışlardır hep. Çünkü, Rus halkının yeni uyanmış kesimleri (soylular ile aydınlar ve daha geniş olarak okurlar) yazarlardan nasıl yaşadıklarını, kendilerini çevreleyen karanlığı nasıl dağıttıklarını, bilinçli varlıklara bu korkunç evrenin çektiği acıları nasıl bastırdıklarını açıklamalarını dört gözle beklemişlerdir. Bütün bunları o kadar inatla istemişlerdir ki, yazarlar onlara karşı koyamamışlardır. İşte, Rusya'da iki tip halk adamının, yani yaşam öğretmeni ile katıksız sanatçının, güzel sesler ve estetik imgeler yaratıcısının birbirine içtenlikle karışıp; kaynaşmasının nedeni budur. Bazı dönemlerde bu iki tip birbirine o kadar sıkı karışmıştır ki, onları birbirinden ayırmak çok güçleşmiştir. Gerçi geçmişte estetik eğilimli yazarlar da vardı, fakat onlar tutkuların çığına yakalanarak ve halkın tuttuğu eski zincirlere bağlanarak bir başka yolda sürüklenip gitmişlerdir. Onların bir bölümü ise, iyi dönemlerde, politika adamı olmuşlar, siyasal enerjilerini sanatsal biçimler içinde kilitlemek zorunda kalmışlardır.

Kuşkusuz, bu yazarlar karşılıklı olarak birbirini etkilemişler ve bundan sonuçta bu karışım / katışım, bu şaşırtıcı Rus edebiyatı ortaya çıkmıştır.

Eğer böyle olmasaydı, Rus halkı estetiğe böyle yatkın olmasaydı, Rus aydınları sanatsal yetenekten yoksun olsaydı, kimileri yapıtlarında yalnızca pratik düşüncelere bağlı Ezopos'lar gibi davransalardı, öbürleri toplumsal bilinç taşımasalardı da ülkenin korkunç devleti onlara dokunmasaydı, o zaman onlar da az çok neşeli şairler, estetik kaygılara susamış kimseleri şenlendiren, eğlendiren kişiler olacaktı... Bu yüzden, belki de çabuk ihtiyarlayacaklardı; yaşamı ciddiye alan, ona pratik açıdan yaklaşan kimseleri güçlkle anlayacaklar, yalnızca bir bardak şaraba ve ara sıra tiksinden dinlediğimiz neşeli bir valse değer vereceklerdi... Neyse ki bunlar olmadı. Sözü geçen karışım derinlemesine ideolojik ve estetik bir nitelik taşıdığını kanıtladı. Ruslar ile Rusça konuşanlar çok kalabalık, büyük bir halktır, zengin ve eşsiz bir tarihi vardır, tarihsel yaşamını dar kalıba döken baskıcı siyasal biçimden iyice bunalmıştır. Sayısız kuvvetlerinin bağrından ancak bir avuç insan doruğa ulaşabilmiştir, Katerina çağında bir köylünün bilgin olması Lomonosov¹ adını taşıması gerekmiştir. Sivrilten Rus aydınlarının

¹ Mihail Vasiliyeviç Lomonosov (1711, Denisovka-1765, Petersburg): Rus şair, yazar ve bilim insanı. Bir balıkçının oğludur. Kendini yetiştirmiş, Moskova'da, Almanya'da öğrenim görmüş, akademi üyesi ve kimya profesörü olmuştur. Fizik, kimya ve dilbilim alanlarında önemli çalışmalar yapmıştır. Lomonosov'un yükselişi Elizabet Petrovna'nın (1741-1761) saltanatıyla aynı zamana rastlamıştır. (Çevirmenin Notu)

yükselişi, haklı olarak, yabancıları şaşırtmıştır: Onlar milyonlarca insan arasından seçilmişlerdir. Bir barbar ülkede yaşamın alevini korumayı, yeteneğini geliştirmeyi, zorunlu eğitimi görmeyi, sansürün engellerini aşmayı ve toplumca anlaşılmayı başaran bu adamların niteliğini biz kavırıyoruz. Kuşkusuz, sayıları çok azdı. Çeşitli halk tabakalarından süzülüp gelen bu insanlar ağır sınavlardan geçmek zorundaydılar. Üstelik, Rus yazarı adına layık olduğunu göstermek de alabildiğine güçtü. Bundan ötürü, politikacı yazarlar ile yazar politikacı / gazeteciler ötekilerden ortalama daha yüksek yetenekte idiler.

Özgürlük Yokluğu

Çağdaş büyük yazarlardan biriyle (adını veremeyeceğim) geçende konuştum. Derin bir üzüntüyle bana şunu itiraf etti: “Rus edebiyatı hep zehirlendi ve zehirlenmesi sürüyor: Onu iç özgürlüğün yokluğu zehirliyor...”

Söz konusu yazarın da başkaldırdığı sansürün zincirleri, onun gözünde bu özgürlük yokluğunun önemini artırıyor.

“Biz yazarlar, bülbül gibi şarkı söylemek istiyoruz, gördüğümüzü sevinçle göstermek istiyoruz, fakat başka şey bekleniyor bizden: Öğret, öğret! Nedir iyi ve kötü olan söyle, kendini şu ya da bu yüksek ülkünün hizmetine ver. Oysa, bizim hiç gönlümüz çekmiyor bunu. Biz orman kuşlarıyız yalnızca; dayanılmaz, ağır bir yükü zorla üstümüze yıkmanız zalimlik. Özgürce bağlandığımız bir yerde yaşamayı yeğ tutarız: Orada yalnızca tatlı seslerin ve yakarışların hizmetinde olacağız.”²

Estetikçi, yaratıcı / sanatçı Rus yazarlarından bir kesimi, yurttaşları umursamayarak ikide bir bu yakınmayı öne sürerler.

Rus edebiyatı bize böyle bir tablo mu sunuyor gerçekten. Bu edebiyat “özgürlüşme”yi başarsaydı, durumu ne olurdu? Belirli bir dönemde Rus edebiyatı hükümdarlığın boyunduruğundan kurtulsaydı, ne konumda olurdu? Kuşkusuz, diyeceksiniz ki: Yayıncılar / propagandacılar yollarını bulmuş olacaktı, kendilerini görevlerine verecekler, edebiyat denen şeyden ayrılacaklardı; öte yandan, öğreticiliğin gereklerinden kurtulan yazarlar da artık salt sanat, “kendinde sanat” yapabileceklerdi. Ne iyi: Olduğu gibi bir sanat yani “sanat için sanat”...

Doğrusunu söylemek gerekirse, bu saçma sözcükler insanın hiçbir ihtiyacını karşılamayan bir sanatı belirtiyorlar. Oysa, insanın ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamayan her şey değerden yoksundur ve uğraşmaya değmez. “Sanat için sanat” anlayışı, “yalnızca sanatın tümüyle doyurabileceği ihtiyaçlar, yaşamın öbür yanlarıyla bir bağlantısı olmayan özel zorunluluklardır,” demeye geliyor. Oysa biz, hoş bir müziği dinlemek, güzel bir renk bileşimini seyretmek gibi insanın -yaşamsal ödevlerle ilişkisi bulunmayan- bazı estetik gerekliliklerin ancak yaşamları derin bir başka içerikten yoksun olan ya da bu içeriği aşağılayarak yahut tiksinerken gözlemleyen kimselerde üste çıktığını öne sürüyoruz. Burjuvayı ele alalım: İlk bakışta burjuva büyük kavgaları olmayan, zengin biri gibi görünür. En azından, asalak çocukları her türlü kaygıdan kurtulmuş olup keyiflerince yaşarlar; kuşlar gibi özgürdürler, ciddi hiçbir şeyi düşünmezler. Yaşam içinde sağlam bir temeli olmayan bu asalak insan türü, doğal olarak her türlü içerikten boşalmıştır. Bir kuyuyu andıran bu boşluğu bir şeyle doldurması gerekir, ilk

² Bu sözler Puşkin'in sarayın baskısı altında yazdığı *Şair ve Kalabalık* (1828) başlıklı şiirinden aktarılmıştır. (Çevirmenin Notu)

sırada spor gözüne çarpar, katıksız durumuyla spor. Kuvvetin kaynağı olmayan ve çalışma sürecine bağlanmayan bir spor. Zaman geçirmeye, boşluk doldurmaya yarayan, gururu okşayan bir spor. Yahut saçma bir oyun, örneğin geceler boyu süren kâğıt oyunu: Bu, bir yaşam belirtisidir ya da yaşam kavgasıdır onun için. Kimi kez söylendiği gibi, “zaman öldürme”yi sağlayan harika bir yardımcıdır. Çünkü, burjuvamızın yapabileceği başka bir şey yoktur... İşte, burada sanat imdada yetişir. Sanat, zamanı çok ince, hafif ve büyülü bir biçimde geçirmeyi sağlar: Böylece, zaman; etkileyici, estetik biçimler için öldürülmüş olur. Aylak ve asalak kişilerde estetiğe düşkünlük -onlar istemeden- gelişir. Tıpkı, bir örümceğin boş bırakılmış bir konutu ağıyla kaplaması gibi, içinde hiçbir düşüncenin dolaşmadığı bir beyne elbette kaygının gölgesi düşmez. Saf / katıksız sanatın aylak insanlar ile asalak sınıfların tüketimine ayrılmış olağanüstü bir mal oluşu da bundandır. Doğrudur, burjuvanın da ciddi görevleri vardır: Servet yapmak, borsayla uğraşmak, fabrikayla ilgilenmek ya da bir memur, bürokrasiden bir küçük burjuva söz konusu ise, kendi işini görmek. Fakat o, kürek cezasına benzeyen bu yaşama biçiminden nefret eder. Kendini verdiği şey onun için kötü, sıkıcı ve ahlâk dışıdır, başkalarıyla tatsız çatışmalara yol açar. Evine dönünce iş gömleğini, frakını ya da üniformasını çıkarıp atar, ropdöşambırını giyer yahut tiyatroya gider. (Bu da onun için bir başka ropdöşambır giymektir). Burjuva barış, huzur içinde olmak, dinlenirken yaşamının hiçbir şeyini (sözgelimi günlük bir tatsızlığı) anımsamamak gereğini duyar; alışılan, bayağı yaşamın tam tersini ister; katıksız sanata merakı, tutkunluğu buradan kaynaklanır.

Hükümdarlığın zincirlerinden kurtulmuş bir burjuva toplumu şunu temsil eder: Geniş bir topluluk hemen katıksız sanatı, eğlendirici / oyalayıcı sanatı, geçiciden çok estetikçe ince olan sanatı ister ve bunu sağlayan sanatçıyı arayıp bulur. Bu sanatçı şan ve şerefle donatılan bir usta terzi gibi, bir eğlendirici gibi, asalak sınıfların bir Vatel³ gibi övgülere boğulur.

Katıksız / Saf Sanat

Totalım ki, toplum, siyasal engellerin yanı sıra kapitalist zincirleri de ortadan kaldırarak Marksçı anlayışla gerçekten özgürlüğe kavuşmuş olsun. O zaman bir sosyalist toplum, öncelikle bir proleter toplum, işçi ve köylülerin toplumunu kurmak gerekecektir. Böyle bir toplumda katıksız sanat ortaya çıkabilir mi? Pratik bakımdan buna olanak yoktur. Elbette, işçi ya da köylü de zaman zaman neşeli, bir içi boş operet görmek ister, ama onun şimdi daha önemli başka ihtiyaçları vardır: Doğayla savaşıma, yeni toplumu kurma, binlerce teknik, siyasal, ahlâksal sorunu çözme yolunda o kadar çok görevle karşılaşmış, her yandan öyle bir baskına uğramıştır ki, katıksız sanata ayıracak pek az yeri kalmıştır. Ağırbaşlı, ciddi insanın zihni geniş, parlak ve güçlü dünyanın duygularıyla birleşen ateşli fikirlerle, düşüncelerle dolup taşar.

Böyle güçlü bir evrende katıksız sanatçıya yer var mıdır? Elbette yoktur. İşçi ya da köylü, kim kendi özel pratiğine karşı önyargılı, aşağılayıcı bir tavır takınabilir? Tiyatroya şöyle diyerek mi gidecektir: “Haydi, şimdi eğlendir beni, bu devrimden bıktım.” Hayır, o herhangi bir işçi muhabiri gibi şunu diyecektir: “İşçiler tiyatroya eğlenmek için gitmezler, oradan daha iyi, daha kuvvetli çıkmak için giderler.” Doğrusu da budur. İnsan kendini böyle bir sanatın

³ Vatel: Prens Conde'nin (1621-1686) metrdoteli. Efendisinin Chantilly'de XIV. Louis'ye verdiği ziyafete onu çağırması, onuruna dokunmuş ve 1671'de kendini öldürmesine yol açmıştır. Madame de Sevigne bu olayı bir yapıtına konu yapmıştır. (Çevirmenin Notu)

hizmetine verebilir, tarih de şimdi bu çeşit bir yüce sanata kapıyı açmış bulunuyor: Ruhunu ülküsel örneklere göre ve dilediği anlamda yeniden biçimlendirmek amacını güden güçlü bir sınıf onu istiyor. Önünde sonsuz ufuklar açılan ve evrensel ruhu biçimlendiren bu sınıf, işçi sınıfı değil midir? Çünkü, işçi sınıfı gerçek insanın ruhunu kendinde taşır, onun zaferi bütün insanlığın zaferidir, insanın kendini eğitip yüceltmesi eğilimini sanatında belirtmeyi başka sınıflardan çok, bu sınıfın istemesi mantığa daha uygun düşmez mi? Bu sınıfın temsilcisi ya düşmanlarını alaya alacak ya da tiplerini çözümlenecektir, sanat açısından onun ruhuna girmeye ya da ülküsünü parlak bir biçimde belirtmeye çalışacaktır.

Bu durumda yazarımızın da özgür olamayacağı söylenecektir:

“Özgürlüğe kavuşmuş bir edebiyat, ‘kendi için’ edebiyat, ideolojik açıdan içi boş bir edebiyat gibi görünüyor size. Çünkü aslında siz de bir burjuva yazarısınız. Fakat talihiniz yaver gitmemiş. Rusya’da mutlakiyetçi bir yönetim vardı. Zorbalık, Rus aydın takımının gelişimine damgasını bastı; pençelerim aydınların kafasında ve yüreğinde o kadar derine soktu ki, yazarlar düşüncelerini yakınmalarla karıştırarak inleyip durdular. Siz de bugün özgür değilsiniz. 1917 Şubatı’nda⁴ özgürlüğe kavuştunuz; fakat Ekim Devrimi onu elinizden aldı. Özgürlük, işçi sınıfının tekil rengine boyandı. Özgürleşen işçi sınıfı sanata öyle derin ve ideolojik ödevler yükledi ki, siz burjuva yazarların hep hayalini kurduğu sanatın bunlara hiç ihtiyacı yoktu. Eskiden, karşınızda her türlü özgür yaratışı yasaklayan çarın memuru vardı, sanatı ancak Ezopos’un diliyle protestoda bulunmaya zorluyordu. Şimdiyse, işçi yığınları çıkıyor karşınıza, size diyor ki: ‘Sanatınla, sanat için sanat anlayışınla bizi rahatsız etme; sen de bir asalaksın, hiçbir işe yaramıyorsun, çünkü gerekli gördüğüm sanatı bana veremiyorsun. Sanat -insanın insanı büyülediği bu aşk iksiri- temelli birkaç şeyle beni kendine çekmeli, daha güçlü ve daha iyi kılmalıdır.’ İşte, bundan ötürü, biz de şunu öne sürebiliriz: Klasik ve halkçı edebiyat -zorbalığın sayesinde- kavgacı edebiyatımıza son derece yakın bir ideolojik protesto gücü kazanmıştır. Fakat biz, birtakım özgür edebiyatçılar ile edebiyata ideolojik bir yön vermeye uğraşan çağlar arasında sallanan bu şeyden uzaklaşmış hissediyoruz kendimizi. ‘Edebiyat için edebiyat’ anlayışına yer açma yolunda yapılacak yönlendirmenin onu zayıflatacağını düşünüyoruz.”

Kayda Değer Akademik Metinler mottosuyla, 10 Ağustos 2015 tarihinde yayın hayatına başlayan sosyalbilimler.org, sosyal bilimler alanında çalışma yürüten her bireyin yararlanmasına veya katkı sunmasına açık akademik bir web sitesidir. Hakkında detaylı bilgi almak için sosyalbilimler.org/hakkinda sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube’da [@sosbilorg](https://www.facebook.com/sosbilorg) kullanıcı adıyla *Sosyal Bilimler*’i takip edebilirsiniz.

sosyalbilimler.org/abonelik sayfasından e-bülten aboneliği olarak, her pazar günü, o hafta içinde sosyalbilimler.org’da yayımlanan çalışmaların tamamını size gönderilecek bir e-posta ile alabilirsiniz.

⁴ Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru 1917 Şubatı’nda Rusya’da grevler ve gösteriler yapılır, 23 Şubat’ta Petersburg’da düzenlenen gösterilerde kadınların üzerine ateş açılır. Grevlerle gösteriler gittikçe büyüyüp yaygınlaşır. Menşeviklerin önderliğinde Sovyetler (işçi meclisleri) eyleme geçerler. 27 Şubat’da devrim olur, geçici hükümet kurulur. Bir gün sonra da Çar II. Nikola tahttan çekilir. 5 Mayıs’ta hükümet, Kerenski’nin başkanlığında sosyalistlere geçer. 25 Ekim Devrimi’ne kadar iktidarda kalır. (Çevirmenin Notu)